

nuşuyla elde ettiği "tâsîn" (çoğulu "tavâsîn") kelimesine sırrî-tasavvufî mânalar yüklemiştir. Eser, her biri birkaç sayfalık sirâc, fehîm, safâ, dâire, nokta, ezeli ve il-tibas, meşîet, tevhid, esrar, tenzih ve mârifet tâsîni adını verdiği on bir tâsînden meydana geldiğinden *Kitâbü't-Tavâsîn* adıyla anılmıştır. Rûzbihân-ı Bakî tarafından şerhedilen eseri (*Şerh-i Şaḥḥiyyât*, s. 335-345) ilk olarak L. Massignon neşretmiş (Paris 1913) ve daha sonra Fransızca'ya da tercüme etmiştir (*Passion d'al-Hallaj*, III, 300-344). *Kitâbü't-Tavâsîn*'in nüsha farklarına dayanan yeni bir neşri Paul Nwyia tarafından gerçekleştirilmiştir (bk. bibl.). Eser Aîşe Abdurrahman tarafından İngilizce'ye (Berkeley 1974), Yaşar Nuri Öztürk tarafından Türkçe'ye (İstanbul 1976) çevrilmiştir. 2. *Dîvân*. Hallâc'ın çeşitli kaynaklarda bulunan şiirleri L. Massignon tarafından derlenerek diwan haline getirilmiş ve ilk olarak *Journal Asiatique*'te ([1931], CCXVIII) yayımlanmıştır. Daha sonraki yıllarda müstakil baskıları yapılan eser (2. bs., Paris 1955; 4. bs., Paris 1981) Kâmil Mustafa eş-Şeybî tarafından neşredilmiştir (Bağdat 1974). 3. *Aḥbârü'l-Hallâc*. Hallâc'ın söylediği rivayet edilen sözlerin derlenmesiyle meydana gelen eser, L. Massignon'un *Quatre textes inédits, relatifs à la biographie d'al-Hallâj* (Paris 1914) adlı eserinin genişletilmiş yeni basımıdır (P. Kraus ile birlikte, Paris 1936, 1957, 3. bs.).

İbnü'n-Nedîm'in adlarını vererek Hallâc'a nisbet ettiği kırk altı eser (*el-Fihrist*, s. 241-243) günümüze ulaşmamıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Hallâc-ı Mansûr, *Dîvân* (nşr. L. Massignon), Paris 1955, s. 279; a.mlf., *Kitâbü't-Tavâsîn* (nşr. P. Nwyia, *MUSJ*, XLVII [1972] içinde), s. 185-237; Makdisî, *el-Bed' ve't-târîh*, V, 129; Serrâc, *el-Lüma'*, s. 151, 304, 368, 378; Kelâbâzî, *Taaruf: Doğuş Deurinde Tasavvuf* (trc. Süleyman Uludağ), İstanbul 1979, s. 208-210; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, s. 241-243; Sülemî, *Ṭabakât*, s. 307-311; İbn Miskeveyh, *Tecâribü'l-ümem*, Kahire 1332, I, 76-82; Ebû'l-Hasan ed-Deylemî, *Sîret-i Şeyhü'l-kebir Ebû 'Abdillâh İbnü'l-Hafîf eş-Şîrâzî* (trc. İbn Cüneyd eş-Şîrâzî, nşr. A. Schimmel), Ankara 1955, s. 93-103, 234-240; Bağdâdî, *el-Farḥ* (Abdülhamîd), s. 261-264; İbn Hazm, *el-Faşl*, II, 114; IV, 187; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, VIII, 112-141; Kuşeyrî, *er-Risâle*, Kahire 1966, s. 779; Hücvîrî, *Keşfü'l-mahcûb* (Uludağ), s. 253-257; Herevî, *Ṭabakât*, Tahran 1351 hş., s. 380-386; Gazzâlî, *İhyâ'*, II, 288; IV, 241, 299; a.mlf., *Mişkâtü'l-envâr*, Beyrut 1986, s. 140; Sem'ânî, *el-Ensâb*, VI, 315; Attâr, *Tezkiretü'l-evliyâ'*, s. 582-595; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, VI, 160-164; a.mlf., *Telbîsü İblîs*, Kahire 1928, s. 165-167; Bakî, *Şerh-i Şaḥḥiyyât*, s. 335-345; Fahreddin er-Râzî, *Levâmi'u'l-beyyi-*

nât (Sa'd), s. 289-292; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, Beyrut 1966, VIII, 126-129; İbn Hallikân, *Vefeyât*, II, 140-147; Mevlânâ, *Mesnevî*, I, 177, 390; İbn Teymiyye, *Mecmû'u fetâvâ*, II, 480-487; XXXV, 108; Ebû'l-Fidâ, *el-Muḥtasar*, II, 70; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, XIV, 313-354; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XI, 132-144; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, Beyrut 1971, II, 314; Câmî, *Nefehât*, s. 150; Şarâni, *et-Ṭabakât*, s. 107-109; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, II, 233, 253; Acîünî, *Keşfü'l-hafâ'*, I, 265; II, 130; Niyâzî, *Mansûrnâme* (haz. Mustafa Tatçı), Ankara 1994; Hidâyet, *Riyâzü'l-ârifîn*, s. 108; L. Massignon, *La passion d'al-Hallâj*, I-II, Paris 1922; a.e., I-IV, Paris 1975; a.mlf., *Essai sur les origines du lexique technique de la mystique musulmane*, Paris 1968, s. 37-44; a.mlf., *Opera Minora*, II, Paris 1969 (eserin I. bölümü [s. 1-342] yazarın Hallâc'la ilgili on sekiz önemli makalesinden oluşmaktadır); a.mlf., "Hallâc", *IA*, V/1, s. 167-170; a.mlf. – [L. Gardet], "al-Hallâdj", *EP²* (İng.), III, 99-104; Abdülkâdir Mahmûd, *el-Felsefetü's-şâfiyye fi'l-İslâm*, Kahire 1946, s. 326-385; Zekî Mübârek, *et-Taşavvufü'l-İslâmî*, Kahire 1954, I, 209-218; *Aḥbârü'l-Hallâc* (ed. L. Massignon – P. Kraus), Paris 1957; Tâhâ Abdülbâkî Sürür, *el-Hallâc*, Kahire 1961; Ebû'l-Alâ el-Affîfî, *et-Taşavvuf: şevretün rûhiyye fi'l-İslâm*, Kahire 1963, s. 232-235; Salâh Abdussabûr, *Me'satü Hallâc*, Beyrut 1964; Ma'sum Ali Şah, *Ṭarâ'îk*, II, 200, 406, 480-481; A. Schimmel, *Al-Halladsch, Märtyrer der Gottesliebe*, Cologne 1968; a.mlf., *Sind Halk Şiirinde Hallâc-ı Mansûr* (trc. Sofi Huri), İstanbul 1969; a.mlf., *Tasavvufun Boyutları*, s. 65-77; a.mlf., "al-Hallâj", *ER*, VI, 176; R. A. Nicholson, *Fi't-Taşavvufi'l-İslâmî ve târîhî* (trc. Ebû'l-Alâ el-Affîfî), Kahire 1969, s. 130-139; Şeybî, *eş-Şîla*, Kahire 1969, s. 365-376; a.mlf., *Şerhu Divânî'l-Hallâc*, Bağdat 1974; Ali Sâmî en-Neşşâr, *Neş'etü'l-fikri'l-felsefi fi'l-İslâm*, Kahire 1977, I, 212; Naşer Müsâ Dahlal, *Al-Husayn İbn Mansûr al-Hallâğ. Vom Missgeschick des einfachen zum Mythos vom Märtyrer al-Hallâğ*, Erlangen 1983; Ali el-Hatîb, *İtticâhâtü'l-edebi's-şâfi beyne'l-Hallâc ve İbnü'l-'Arabî*, Kahire 1404, s. 173-245; M. Celâl Şeref, *Dirâsât fi'taşavvufi'l-İslâmî*, Beyrut 1984, s. 263-346; M. Yâsir Şeref, *Hareketü't-taşavvufi'l-İslâmî*, Kahire 1986, s. 163-187; H. Mason, *The Death of al-Hallaj: A Dramatic Narrative*, Indiana 1986; a.mlf., "Hallaj and the Baghdad School of Sufism", *Classical Persian Sufism: from its Origins to Rumi* (ed. L. Lewisohn), London 1993, s. 65-81; Ali Asgar Halebî, *Şinâht-i 'İrfân u 'Ârifân-i İrânî*, Tahran 1367 hş., s. 208 vd.; Macit Fahri, *İslâm Felsefesi Tarihi* (trc. Kasım Turan), İstanbul 1987, s. 194-195; L. Gardet, "Husayn İbn Mansûr Ḥallâj", *Présence de Louis Massignon* (ed. D. Massignon), Paris 1987, s. 95-104; Abdülhüseyn-i Zerrînkûb, *Cüstücd der Taşavvuf-i İrân*, Tahran 1369 hş., s. 131-150; Hâşim Ma'rûf el-Hasenî, *Taşavvuf u Teşeyyuf* (trc. Seyyid M. Sâdık Ârifî), Tahran 1369 hş., s. 515-524; Yaşar Nuri Öztürk, *Hallâc-ı Mansûr ve Eseri*, İstanbul 1996; Mahmûd Kâsım, "el-Hallâc ve'l-Karâmiya ve Massignon", *Câmi'âtü'l-Kâhire Külliyyetü Dârü'l-ulum*, Kahire 1970-71, s. 1-24; Hasan ud Din Hashmi, "Al-Hallaj Between Reality and Misinder Standing", *Ju-sur*, III, Los Angeles 1987, s. 61-81; Samah Selim, "Manşur al-Hallâj and the Poetry of Ecstasy", *JAL*, XXVI (1990), s. 26-42.

SÜLEYMAN ULUDAĞ

HALLÂD b. HÂLİD

(خالد بن خالد)

Ebû İsâ Hallâd
b. Hâlid eş-Şeybânî
(ö. 220/835)

Kıraat-i seb'a imamlarından
Hamza b. Habîb'in kiraatinin
meşhur iki râvisinden biri.

Ebû Abdullah künyesi, Sayrafi ve Kûfi nisbeleriyle de anılmış, ayrıca babasının adının İsâ veya Huleyd olduğu ileri sürülmüştür.

Hamza b. Habîb'in önde gelen talebesi Süleym b. İsâ ile Hüseyin b. Ali el-Cu'fî, Muhammed b. Hasan er-Rewâsî gibi şahsiyetlerden kıraat öğrendi; Hasan b. Sâlih b. Hay, Züheyr b. Muâviye, Muhammed b. Abdülazîz et-Teymî, Kays b. Rebî'den hadis rivayet etti. Kendisinden Ebû'l-Hasan Ahmed b. Yezîd el-Hulvânî, Muhammed b. Şâzân el-Cevherî, Muhammed b. Heysem, Kâsım b. Yezîd el-Vezân gibi âlimler kıraat öğrenirken Ebû Zûr'a er-Râzî ve Ebû Hâtim er-Râzî hadis rivayetinde bulundular.

Ebû Hâtim Hallâd'ı sadûk* olarak değerlendirmiş, Ebû Amr ed-Dânî, kıraat ilminde Süleym b. İsâ'nın en sağlam talebesi olduğunu söylemiştir. Hamza b. Habîb'in kıraatini bizzat kendisinden almamış olmasına rağmen meşhur yedi imamın râvilerini iki ile sınırlayarak telif edilen kıraat kitaplarında onun iki râvisinden biri olarak tercih edilmesinin sebebi Hallâd'ın bu ilimdeki seçkin yeri, özellikle Kur'an tilâvetindeki üstün başarısı olmalıdır. Abbas b. Muhammed ed-Dürî'nin Hamza b. Habîb'in kıraatinin diğer râvisi Halef b. Hişâm'ı överken, "Hallâd istisna edilecek olursa Halef'ten daha güzel Kur'an okuyan birini görmedim" demesi de (İbn Ebû Hâtim, III, 372) Hallâd'ın Kûfe kurrâsı arasındaki müstesna yerini gösterir.

Hallâd 220'de (835) Kûfe'de vefat etti. Onun biyografisine yer veren diğer müellifler gibi Buhârî de aynı tarihi zikrederken "220 veya bu yıl civarında" ifadesini kullanmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, III, 189; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, III, 368, 372; Dâni, *et-Teyisr* (nşr. O. Pretzl), İstanbul 1930, s. 7; İbnü'l-Bâzî, *el-İknâf*, I, 127-128; Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurrâ'* (Altıkulaç), I, 422-423; a.mlf., *Târîhu'l-İslâm: sene 211-220*, s. 141-142; Safedî, *el-Vâfi*, XIII, 375; İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, I, 274-275; a.mlf., *en-Neşr*, I, 166.

TAYYAR ALTIKULAÇ